

SOSIAL PEDAQOGIKANIN MÖVZUSU VƏ VƏZİFƏLƏRİ

Plan:

- 1.Sosial pedaqogika bir elm kimi
- 2.Sosial pedaqogikanın obyektı və predmeti
3. Sosial pedaqogikanın məqsədi, məzmunu və vəzifələri
4. Sosial pedaqogikanın prinsipləri

Ədəbiyyat:

- 1.Ağayev Ə.Ə., Rzayeva Y.T. və b. Sosial pedaqogika. Bakı, 2008
- 2.Əlizadə H.Ə., Mahmudova R.M. Sosial pedaqogika. Dərslük, Bakı, 2013
- 3.İsmixanov M., Vəliyeva S. Sosial pedaqogika. Bakı, 2013

1.Sosial pedaqogika bir elm kimi

Pedaqogika elminin maraqlı inkişaf tarixi var. Xüsusilə, XX yüzillikdə ictimai təcrübənin müxtəlif sahələrinə nüfuz etdikcə, pedaqogikanın müxtəlif sahələri formalaşmış və vüsətlə inkişaf etmişdir. Pedaqogikanın aşağıdakı sahələri buna misal ola bilər: körpəlik, məktəbəqədər tərbiyə, məktəb, ali məktəb, xüsusi, əmək-islax, hərbi, istehsalat, idman, mühəndis, tibbi, mədəni-maarif işi, fənlərin tədrisi metodikası, pedaqogika tarixi, müqayisəli pedaqogika, ailə pedaqogikası, Azərbaycan xalq pedaqogikası. Son illərdə bu elmlər sırasına sosial pedaqogika da daxil olmuşdur. “Sosial” (lat. sözü olub socialis)-mənası ictimai olub, insanların cəmiyyətdəki real həyatını və münasibətlərini əks etdirir.

Sosial pedaqogika fikrinin rüşeymləri və ənənələri hələ Qədim dünyada çox bəsit formada yaranmışdı. Belə ki, e.ə. V əsrdə Demokrit tərbiyənin ictimai şəraitlərdən asılı olduğu fikrinə gəlmiş, Platon, Aristotel (e.ə. V-IV əsrlərdə) tərbiyənin insanın inkişafının şərti hesab etmiş, cəmiyyətin taleyini onun vətəndaşlarının inkişafından asılı olduğunu söyləmişlər. “Sosial pedaqogika” termin kimi ilk dəfə alman alimi A.Disterveq tərəfindən XIX əsrin II yarısında təklif edilmişdir. Bu anlayışdan yalnız XX əsrin əvəllərində geniş istifadə edilmişdir. XX əsrin 80-90-cı illərindən etibarən xüsusi aktualıq kəsb etməyə başlamışdır.

Azərbaycanda da sosial pedaqogikanın inkişafında bir çox mütərəqqi fikirli insanların əməyi olmuşdur. XIX əsrin ortalarında Azərbaycan pedaqoji fikrində C.Məmmədquluzadənin, R.Əfəndiyevin, N.Nərimanovun mətbuatdakı çıxışları və əsərlərinin nəşri ətraf aləmin uşağın tərbiyəsi və inkişafına təsiri, şəxsiyyətin sosiallaşması və sosial pedaqoji roluna diqqəti artırdı. Onlar məktəbin tərbiyə vəzifələrini ətraf mühitlə birləşdirməyi; sosial mühitin uşağın tərbiyəsinə cəlb edilməsini, yəni məktəbin ətraf aləmlə əlaqəsi olmadan tərbiyə məsələlərinin həllinin mümkünsüzliyi fikrini irəli sürürdülər.

Hal-hazırda sosial pedaqogika müasir pedaqogikanın önəmli sahələrindən biri kimi formalaşmışdır. Sosial pedaqogikanın nəyi öyrəndiyini, hansı məsələləri araşdırdığını müəyyən etmək üçün pedaqogika elminin tərifini xatırlayaq.

-pedaqogika böyüyən nəslin tərbiyəsindən bəhs edən elmdir;

-pedaqogika uşaqların təlim-tərbiyə məsələlərindən bəhs edən elmdir;

-pedaqogika-uşaqların tərbiyə, təhsil və təliminin məqsədi, məzmunu, qanunauyğunluqları və səmərəli yollarından bəhs edən elmdir;

-təsirin məqsədə yönəlmiş xüsusi və mütəşəkkil sistemi vasitəsilə böyüməkdə olan nəslin və yaşlı adamların tərbiyəsindən bəhs edən elm pedaqogikadır.

Sosial pedaqogika da elə bu məsələləri öyrənir. Ancaq bir şərtlə, onu tərbiyə, təlim və təhsil məsələləri sosial baxımdan maraqlandırır. Sosial pedaqogika bir elm sahəsi kimi öz-özlüyündə sosial və pedaqoji hadisələri öyrənmir, onun fenomenologiyasını sosial-pedaqoji hadisələr təşkil edir.

Sosial pedaqogika iki elmin-sosiologiya və pedaqogikanın qovşağında əmələ gəlib. Sosial pedaqogikanın nəzəri-metodoloji problemlərinin həlli bilavasitə pedaqogika və sosiologiya ilə bağlıdır. Sosial pedaqogika nisbətən müstəqil və yeni bilik sahəsidir. Onun öz predmeti və kateqoriyaları, tədqiqat metodları vardır.

Sosial pedaqogika-elə biliklər sahəsidir ki, onu öyrənməklə: birincisi, insanın həyatında bu və ya digər şəraitlərdə baş verməsi labüd olan və baş verə biləni duymaq; ikincisi, inkişafı üçün faydalı şəraitin yaradılması, onun sosiallaşması prosesində “fasilə”lərin qarşısının alınması mümkündür. Üçüncüsü, insanın düşdüyü faydasız, əlverişsiz şəraitlərin təsirini, insanın sosiallaşması prosesində baş verən arzuolunmazlığın səmərəsini azaltmaq olar.

2.Sosial pedaqogikanın obyektı və predmeti

Sosial pedaqogika insanın demək olar ki, bütün ömrü boyu həyata keçirilən sosial tərbiyəsini öyrənir. Tədris fənni kimi sosial pedaqogikanın tərkib hissəsini-sosial pedaqoq, sosial işçi, xüsusi psixologiya üçün mütəxəssis, təshihedici və bərpaedici pedaqogika üçün sosial işçi hazırlığı təşkil edir. Müasir dövrdə sosial –pedaqoji nəzəriyyə və təcrübəyə tələbat artmış, sosial amillərin uşaqların və ayrı-ayrı insanların həyatında rolu yüksəlmiş, sosial müdafiyyə, sosial-pedaqoji köməyə ehtiyacı olan uşaq və böyüklərin sayı artmışdır.

Sosial pedaqogikanın obyektı-sosial qarşılıqlı təsirlərin, insanın yaxın əhatəsi sahəsindəki şəxslərarası münasibətlərin bütöv bir sistemidir. Bir çox alimlər belə hesab edirlər ki, sosial pedaqogikanın obyektı insan olmaqla, onun bütün ömrü boyu nəzərdə tutulan sosiallaşması və bu prosesdə ona köməklik göstərilməsidir.

Sosial pedaqogikanın predmeti isə sosial pedaqoji proses olub, praktik fəaliyyətin prinsiplərinin, forma, üsullarının tədqiqi və onun gerçəkləşməsi şərtləri ilə müəyyən edilir.

3. Sosial pedaqogikanın məqsədi, məzmunu və vəzifələri

Sosial pedaqogikanın metodoloji əsaslarına geniş mənada elə nəzəri, konseptual fikirləri, bilikləri aid etmək olar ki, onlar sosial pedaqogikanın metodoloji vəzifələrini yerinə yetirə bilsin. Onlar fəlsəfə, sosial fəlsəfə, pedaqogika, psixologiya, sosial psixologiya, etnoqrafiya, sosiologiya, tibb və b.elmlərlə hasil edilir.

Sosial pedaqogikanın başlıca kateqoriyaları-daha ümumi və əsaslı anlayışlar olmaqla, onun əsas təşkiledicilərini əks etdirir. Onlara: sosial pedaqoji proses, sosial pedaqoji fəaliyyət, sosial inkişaf, sosial tərbiyə, sosial uyğunlaşma və uyğunlaşmama, sosiallaşma, sosial bərpa, sosial pedaqoji təshihetmə, yenidən tərbiyə və s. aiddir.

Sosial pedaqogikanın məqsədi-şəxsiyyətin, qrupun özünəməxsusluğuna və onun yaşadığı dövlətin, cəmiyyətin sosiomədəni xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla onun sosial formalaşmasına zəmin yaratmaqdır. Özünəməxsusluq bir insanın (qrupun) digərindən fərqi. Bu yaş həddi fərqi, iradi keyfiyyətlər, fərdi imkanlar fərqi.

Sosial pedaqogikanın məzmunu-onun vəzifələri ilə müəyyən edilir. Bu vəzifələrin hər biri onun istiqamətlərini göstərməklə məzmununu əks etdirir. Sosial pedaqogikanın vəzifələri isə-borc, fəaliyyət dairəsi, təyinatı kimi izah edilir. Bu vəzifələr onun məzmununu anlamağa kömək edir.

Sosial pedaqogikanın vəzifələrini L.V.Mardaxayev-**ümumi-nəzəri, praktik və xüsusi** olmaqla praktik fəaliyyətin sahələri üzrə bölür. Belə vəzifələr çoxdur. Onları ayrıca istiqamətlər üzrə-nəzəri, praktik və təhsilvericilik kimi ayırmaq olar:

1) Uşağın ailədə, məktəbdə, küçədəki qrupla münafiqə mərhələsində onun vəziyyətinin öyrənilməsi;

2) Çətinliyə düşmüş uşağa köməyin göstərilməsi və böhrandan çıxmaq üçün variantların, yolların axtarılması;

3) Müxtəlif sosial sahələrdə uşağı əhatə və ona təsir edən sosial tərbiyənin vəziyyətinin təhlil edilməsi;

4) Sosial pedaqogikada müsbət təcrübənin təhlil edilməsi, ümumiləşdirilməsi, yayılması və təbliğ edilməsi;

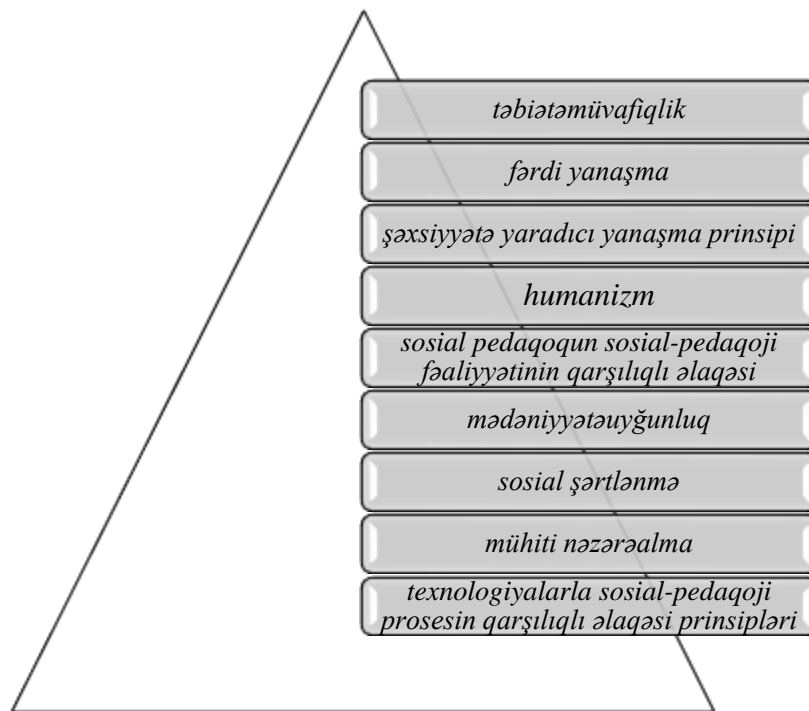
5) Uşağın fəaliyyətinin özünə-tərbiyə, özünütəlimə və öz həyatını və davranışını müstəqil təşkil etməyə yönəldilməsi;

6) Sosial tərbiyənin müxtəlif problemlərinin tədqiqi, sosial pedaqoqların, kollektivlərin, müxtəlif pedaqoji mərkəzlərin təhlil edilməsidir.

Bir sözlə, təhsilin və tərbiyənin sosial pedaqoji məsələlərinin, sosiallaşma prosesinin təhlili və şəxsiyyətin formalaşması prosesinin intensivləşdirilməsi, kollektivin sosial-pedaqoji problemləri, ünsiyyət və asudə vaxt məsələləri, uşaqların tipologiyası və diferensial yanaşma, ailə tərbiyəsinin sosial-pedaqoji məsələləri, sosial tərbiyənin nəzəriyyəsi və metodikası kimi bu gün xüsusi aktualıq kəsb edən problemlərin öyrənilməsi onun vəzifələri sırasında xüsusi yer tutur.

4. Sosial pedaqogikanın prinsipləri

“Prinsip” (latınca “principium) yunan sözü olub, əsas, ilkin deməkdir. Sosial pedaqoji ədəbiyyatda sosial pedaqogikanın aşağıdakı prinsiplərini ayırd edirlər:

Təbiətə müvafiqlik prinsipi. İnsan-sosial varlıqdır və sosial təbiətin qanunları çərçivəsində fəaliyyət göstərir, inkişaf edir. O bu qanunların tələblərinə müvafiq fəaliyyət göstərdikdə daha çox uğur qazanır, əks halda isə onun uğurları azalır. Təbiətə müvafiqlik prinsipinin mahiyyəti də elə bununla əlaqəlidir, yəni insanı sosial təbiətin qanunları çərçivəsində, onun təbii imkanlarını nəzərə alaraq inkişaf etdirmək gərəkdir. Məlum olduğu kimi, hər bir insan anadan olarkən müəyyən imkanlarla

doğudur. Bu imkanlar təkrarolunmaz xarakter daşıyaraq, hər bir insanın özəlliyini təşkil edir. Sosial tərbiyə prosesində sosial pedaqoq bu təbii imkanları müəyyənləşdirib, həmin imkanların inkişaf qanunlarına istinad edərək, onların inkişafına köməklik göstərməlidir. Təbiətə müvafiqlik prinsipinin tələbi elə bundan ibarətdir.

Fərdi yanaşma prinsipi. Bu prinsipin əsasında insanı bütün xüsusiyyətləri, keyfiyyətləri, bacarıqları və çatışmazlıqları ilə birgə qəbul etmək dayanır. İnsan öz münasibətlərinin məcmusu baxımından fərdi aləmdir. Buna görə də, hər bir konkret insanın inkişafının, tərbiyəsinin və fərdi sosial potensialının tam reallaşması üçün sosial-pedaqoji fəaliyyətdə xüsusi yanaşmalar olmalıdır. Yəni sosial-pedaqoji fəaliyyət prosesində obyektin fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması ön plana çəkilsin.

Humanizm prinsipi. “Humanizm” insanın mahiyyətini müxtəlif hüquqlara malik olan şəxsiyyət kimi görən baxışlar sistemidir. Hər bir uşaq təhsil almaq, maraq və qabiliyyətini inkişaf etdirmək, cəmiyyətdə özünü təsdiq etmək və s. hüquqlara malikdir. Sosial pedaqoq bu prizmadan uşağa yanaşaraq, onun yaxşı təhsil alması, maraq və qabiliyyətlərinin maksimum inkişafı və özünü təsdiq etməsi üçün maksimum şərait yaratmalıdır.

Humanizm prinsipinin tətbiqi zamanı müəyyən güzəştlərə də yol verilir. Bu xüsusi köməyə ehtiyacı olan uşaqlarla iş zamanı həyata keçirilir. Güzəştlərin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, uşağa qarşı ürəyi yumşaq və göstərərək onun həyatda tənha və köməksiz olmadığını onun diqqətinə çatdırmaq və bu yolla onun inkişafının və özünü təsdiqinin tam olmasını həyata keçirməkdir.

Şəxsiyyətə yaradıcı yanaşma prinsipi. Həyata keçirilən sosial-pedaqoji fəaliyyət hər bir sosial pedaqoqun fərdi stilinə uyğun olur. Lakin bir sosial pedaqoq fəaliyyəti prosesində müxtəlif insanlarla sosial pedaqoji iş aparır və təbii ki, eyni bir insan tərəfindən həyata keçirilən pedaqoji fəaliyyət müxtəlif insanlar tərəfindən müxtəlif cür qəbul olunur. Hər bir insanla sosial iş zamanı sosial-pedaqoji iş elə yaradıcılıqla qurulmalıdır ki, obyekt onu düzgün mənimsəyə bilsin. Sosial-pedaqoqun yaradıcı fəaliyyəti fərdi xarakter daşıyır. Praktiki fəaliyyətdə pedaqoq bildiklərini bacardığı səviyyədə tətbiq edə bilər, lakin onun müxtəlif insanlara tətbiqi yaradıcı

xarakter daşımalıdır. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, nəticə yalnız pedaqoqun pedaqoji bacarığından deyil, eyni zamanda onun insanlara yaradıcı yanaşmasından da asılıdır.

Sosial pedaqoqun peşəkarlığı ilə sosial-pedaqoji fəaliyyətinin qarşılıqlı əlaqəsi prinsipi. Mütəxəssisin peşəkarlığı nə qədər yüksəkdirsə, onun sosial-pedaqoji fəaliyyətin daha optimal variantını seçib, reallaşdırmaq şansı daha böyük olur. Bu prinsip sosial-pedaqoqun professional hazırlığını və təcrübəsini nəzərə almağı irəli sürür.

Mədəniyyətə uyğunluq prinsipi. Sosial varlıq kimi insan öz həyat və fəaliyyəti prosesində konkret mədəniyyət içərisində yaşayır, həmin mədəniyyəti əxz edir, bu əsasda inkişaf edir və formalaşır. Mədəniyyətlə yanaşı insan həmçinin onun fəaliyyət göstərdiyi mühit üçün səciyyəvi olan mentaliteti də mənimsəyir. Bu prinsipin irəli sürülməsi də tərbiyənin məhz bu incəlikləri ilə bağlıdır.

Bu prinsip ilk dəfə Disterverq tərəfindən irəli sürülmüşdür. O, tərbiyədə insanın doğulduğu və yaşadığı zamanı, o, cümlədən ərazini nəzərə almağa böyük önəm verirdi. Bu artıq bir aksiomadır ki, insan-öz dövrünün və bu dövrün mədəniyyətinin məhsuludur.

Mühiti nəzərə alma prinsipi. Mühit insanın özünü reallaşdırdığı yerdir. Yəni insanın inkişafının səviyyəsi mühitdən bilavasitə asılıdır.

İki insan eyni mühiti eyni cür mənimsəmir. İnsanların mədəniyyəti, inkişaf və tərbiyəlilik səviyyəsi arasındakı fərqlər də məhz bunun nəticəsində yaranır. Müxtəlif mühitdə böyümüş insanların da mədəniyyəti, inkişaf və tərbiyəlilik səviyyəsi arasındakı fərqlər mövcud olur. Buna görə də, bu prinsip sosial tərbiyə prosesində mühitin rolunu nəzərə almağı tələb edir. Mühit amili sosial tərbiyə prosesinə stimullaşdırıcı təsir göstərə, məzmunlaşdırır, neytrallaşdırır və hətta əks təsir göstərə bilər.

Sosial şərtlənmə prinsipi. Bu prinsipin mahiyyətini şəxsiyyətin formalaşması prosesində dövlət quruluşunun, siyasətin və dövlətin sosial institutlarının fəaliyyətinin təsirinin nəzərə alınması təşkil edir. Hər bir dövlətdə tərbiyə onun sosial-pedaqoji siyasətinə uyğun olaraq həyata keçirilir. Ölkəmizin siyasəti elə qurulmuşdur ki, hər bir insan geniş mənada sosial müdafiəyə malikdir.

Texnologiyalarla sosial-pedaqoji prosesin qarşılıqlı əlaqəsi prinsipi. Sosial pedaqoq insanla işləyərkən müxtəlif texnologiyalardan istifadə edir. Bu texnologiyalar çox və müxtəlifdir. Onların hər biri sosial pedaqoji fəaliyyət üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sosial pedaqoji fəaliyyətin səmərəsi texnologiyanın düzgün seçilməsindən asılıdır. Texnologiyanın düzgün seçilməsi üçün sosial pedaqoq görəcəyi işin mahiyyətini dərk etməli, öz obyektini dərindən öyrənməli, yalnız bundan sonra texnologiyanı seçməlidir.

Bu prinsiplər arasında sıx qarşılıqlı əlaqə mövcuddur. Onlardan heç biri ayrı-ayrılıqda sosial-pedaqoji fəaliyyətin səmərəliliyini müəyyən edə bilməz.